

Soós Zsófia: Hatalom és kultusz: Kr.e. 44. Február 15.

Lezárás dátuma: 2025. január

Tartalom

I. Bevezetés.....	2
II. A Lupercalia ünnepe és a Kr. e. 44-es események kutatástörténete	3
III. A Kr.e. 44-es Lupercaliáról szóló források.....	7
IV. A Lupercaliához kapcsolt képzetek és jellegzetességek felhasználása a caesari politikában	11
<i>IV.1. Eredet, mítoszok, az ünnep ősisége, és kapcsolódása a kezdetekhez</i>	<i>11</i>
<i>IV.2. Tisztítás-termékenység.....</i>	<i>14</i>
<i>IV.3. Karneváli jelleg</i>	<i>18</i>
V. Bibliográfia.....	25
<i>V.1. Forrásjegyzék</i>	<i>25</i>
<i>V.2. Irodalomjegyzék.....</i>	<i>26</i>

I. Bevezetés

Kr.e. 44. február 15. nemcsak a legismertebb a *Lupercaliák* több évszázados sorában, hanem egyben meghatározó fordulóponttá is vált a *res publica* történetének alakulásában. Marcus Antonius az ünnepen *lupercus* papként járult Caesar elé, és kínált fel neki egy diadémát,¹ amit a *dictator* visszautasított. Caesar ugyan elhárította a fejdísz, de az ünnepen történtek mélyen megosztották a közvéleményt, és megerősítették a köztársaság híveiben a királyságtól való félelmet. Az ünnepen történtek megjelenítették Róma jövője és államformája körüli vitákat és ettől nem függetlenül Caesar meggyilkolásához is jelentősen hozzájárultak. Dolgozatomban azt kívánom feltárni, hogy a *Lupercalia* jellegzetességei és hagyományai milyen mértékben és milyen módon szolgálhatták a *dictator* politikai programját.² Például mivel járulhattak hozzá az állam élén elfoglalt új és különleges státuszának megjelenítéséhez?

A források vizsgálatán keresztül azt szeretném megérteni, hogy az ünnep jellegzetességei és a hozzá kapcsolt képzetek hogyan formálódhattak a politikai kérdések és hatalmi érdekek megjelenítésének és érvényesítésének eszközévé. Az elemzés során különös figyelmet fordítok a *Lupercaliának* és a római eredetnek - az államépítés eszméjének – kapcsolatára, a tisztító és termékenységi funkcióira, valamint az ünnepet átható karneváli atmoszférára. Ezekről a témáktól elválaszthatatlan a nép, a városi *plebs*, amely 44. február 15-ének megkerülhetetlen szereplőjévé vált. Szeretném tisztázni ennek a rétegnek mind az ünnep, mind (a *Lupercalia* relációjában) Caesarral való kapcsolatát.

Dolgozatom elején bemutatom röviden a *Lupercalia* szertartását, majd a Kr.e. 44-es ünnep kutatástörténetét kiemelve azokat a kérdéseket, amelyek a tudományos diskurzusban eddig a legnagyobb hangsúlyt kapták. Utána a vizsgált forrásokat mutatom be különös tekintettel a bennük megjelenő hasonlóságokra és különbségekre. Ezt követően sorra veszem egy-egy fejezetben a *Lupercalia* egyes jellemzőit és ezek lehetséges politikai kontextusait.

¹ Hornblower–Spawforth 1999, 460. Királyi fejpánt, amely a hellenisztikus királyság szimbóluma volt. Egy lapos, fehér szövetcsík, amit hátul megkötöttek, és szabadon lógó végei voltak. Eredete Nagy Sándorhoz köthető. Kr. e. 44-ben Caesar visszautasította a diadémot, és a római császárok is kerülték annak viselését, vitatott szimbolikája miatt.

² Cicero (*Philippicák* II. 34.) erősen kihangsúlyozza a történet tervezettségét, de egyedüli felelősként Antoniust jelöli meg. Figyelembe véve a vádbeszédek túlzásait és Caesarnak a Lupercáliát megelőző lépéseit feltételezhetjük, hogy nem Antonius magányos törekvése volt a diadéma felajánlása, hanem az örökös *dictator* is részt vett az ünnepen zajló jelenetsor megtervezésében.

II. A Lupercalia ünnepe és a Kr. e. 44-es események kutatástörténete

Február idusa után két nappal, 15-én tartották Rómában a *Lupercaliát*, amely a Város egyik legnépszerűbb és leghosszabb ideig megőrzött ünnepe volt.³ Már a legkorábbi római naptárakon is szerepelt, valamint maguk az antik szerzők is hangsúlyozták ősi voltát. A hozzákapcsolódó képzetek és mitikus magyarázatok a városalapítás elé, a civilizáció kezdetéig nyúlnak vissza.⁴ A *Lupercalia* egészen az ötödik század végéig fennmaradt, amikor Gelasius pápa⁵ végleg kiiktatta a pogány elemeket, és keresztény ünneppé alakította át. Az egyik legrészletesebb leírás az ekkor végzett szertartásokról Plutarchostól maradt fenn. A *lupercus* papok a *Lupercal*-barlangnál kecskét áldoztak, és két nemes ifjú homlokát véres késsel érintették, majd mások a vért tejbe mártott gyapjúkendővel azonnal letörölték. A két ifjúnak a homloktörölést követően nevetnie kellett, ezután a kecskék bőréből szíjakat hasítottak és szinte teljesen meztelenül futásnak eredtek.⁶ A kezükben tartott szíjjal minden szembejövőre ráütöttek. A fiatal asszonyok nem kerültek el az ostromozást, mert abban hittek, hogy ez megkönnyíti a szülést, és elősegíti a gyorsabb teherbeesést.⁷ A szertartást végzők egyfajta papi testületet (*sodalitast*) alkottak, ami két részre tagozódott – Quinctiliusokra és Fabiusokra – mindaddig, amíg Iulius Caesar ki nem egészítette egy harmadikkal Kr.e. 45-ben, a *Luperci Iulii*-val.⁸

A *Lupercalia* népszerűsége és komplexitása révén alkalmas volt arra, hogy Caesar az utcákra tóduló népnek, illetve az egész Városnak szóló politikai üzenetek közvetítésére használja fel. Ugyanakkor ebben rejlett veszélye is, mert összetett jellege miatt bármilyen politikai tartalmat kétértelműbbé tett, és számos olyan asszociációt és értelmezést váltott ki, amelyet Caesar nem láthatott előre.⁹ Nem lehet véletlen, hogy a Kr.e. 44-es *Lupercalia* interpretációja a modern kutatókat is megosztotta, akik az elmúlt közel száz-százötven évben

³ Habár a Lupercalia további alakulásáról keveset tudunk, kultikus jelentősége Rómában jól nyomon követhető például Nagy Konstantin tevékenysége alapján. Amikor a császár áthelyezte székhelyét Konstantinápolyba, a Lupercaliát is meghonosította a keletebbre fekvő városban. Az ünnep túlélte Theodosius 391-es rendeletét, amely betiltotta az állatáldozatokat. A fiatal lupercusok szerepét ekkor futó színészek vették át, míg a pap feladatait egy köztisztviselő látta el. Az ünnep tartalma egyre inkább átalakult, de a futás megmaradt. A városi tisztulási szertartás helyett folklorisztikus szórakozássá vált. (Brandt 2009, 214.)

⁴ Az ősi kor képzele két egymással ellentétes diskurzust vonhat maga után az antikvitásban. Az egyik az ante Iovem szókapcsolattal megidézett aranykor-mítosz. A másik típusú őskormítosz a kultúrhősök érkezése előtti, primitivitás, barbárság idejét eleveníti meg. (Rung 2020, 107-128.)

⁵ McLynn 2008, 161–175. A pápa személye bizonytalan, de a kérdés eldöntése nem tartozik erre az írásra.

⁶ A lupercusok útvonala sokáig vita tárgyát képezte a modern tudósok között, akik az elmúlt száz-százötven évben nagyon eltérő elméleteket alkottak. A problémához lásd Michels 1953, 35-59.

⁷ Plutarchos: Romulus 21.

⁸ A senatus Kr. e. 43-ban visszavonta Caesar támogatását a harmadik papi testülettől, és valószínűleg megszüntette a csoportot. Azonban Aelius Tubero történetíró, aki a Kr. e. 30-as években írt, három csoportot említ a rituálé eredetének leírásában, így valószínű, hogy a triumvirek visszaállították őket. (Wiseman 1995, 15.)

⁹ Vukovic 2023, 56.

különböző felvetésekkel és elméleteket kapcsoltak hozzá. A Kr.e. 44-es *Lupercalia* eseményeinek teljes tudománytörténeti áttekintése meghaladná a jelen dolgozat kereteit, és nem is tartozik annak elsődleges céljai közé. Éppen ezért a témával foglalkozó munkákat nem kronológiai sorrendben mutatom be. Amint arra Yavetz¹⁰ rámutat, a Caesarral kapcsolatos vélemények és értelmezések nem sorolhatók be nemzeti hova tartozás alapján, így ezt a szempontot szintén mellőzőm. Ehelyett arra törekszem, hogy néhány, a dolgozat szempontjából fontos kérdéskör mentén mutassam be a különböző tudományos álláspontokat.

Az ókori szerzők központi kérdése Caesar királyságra törése nyilván nagyban meghatározza a modern tudományos diskurzusát is a kérdésnek. Caesar politikai helyzete több szempontból monarchikusnak tekinthető, azonban új politikai pozíciója a köztársasági kereteken belül nem egyértelműen definiálható, ami számos kutatót késztetett arra, hogy mélyrehatóbban vizsgálják és próbálják meghatározni annak pontos jellegét és jelentőségét. Az 1950-es évek előtt uralkodó nézőpont szerint Caesar tettei arra utaltak, hogy a *dictator* valóban a királyi cím megszerzésére törekedett. Ez az interpretáció jelentős hatást gyakorolt a Caesar személyiségéről és szándékairól alkotott történeti elemzésekre. Mommsen¹¹ idealizált államférfi képet festett, aki előre látta, hogy a monarchia a szükséges gyógymód Róma problémáira. Mommsennél Caesar egyfajta demokratikus uralkodóvá vált, miután megdöntött egy korrupt és arrogáns rendszert. Míg Mommsen csak érintőlegesen és óvatosan foglalkozott a királyság fogalmával, addig Alföldi András már sokkal határozottabban, nemcsak jelentős erőfeszítéseket tett annak alátámasztására, hogy Caesar életének utolsó két hónapjának kronológiáját rekonstruálja, hanem azt is állította, hogy Caesar az ókori római királyság megújítására törekedett. Alföldi azt a hipotézist állította fel, hogy az örökös diktátori címről szóló döntés hirtelen, valamikor február végén vagy március elején születhetett meg, miután Caesar terve, hogy a *Lupercalia* ünnepén *rex* legyen, kudarcot vallott.¹² Matthias Gelzer¹³ elemzése máshova helyezte a súlypontot a vizsgálat során, és ő integrálta kortársaihoz képest a legerősebben Caesar hatalmi stratégiáját a római politikai kultúrának kontextusába. Gelzer szerint Caesar uralma a *rex* egy új formája volt, amelyben zsarnoki hatalmat gyakorolt minden lényeges szempontból, kivéve a névhasználatot. Több hasonlóan nagy hatású mű foglalkozik Caesar hatalmának magyarázatával. Syme rávilágított, hogy Caesar hatalma gyakorlatilag egy

¹⁰ Yavetz 1971, 196.

¹¹ Mommsen 1889, 488.

¹² Alföldi 1953, 4-19. Zeev (1996, 251-253.) egy újabb elemzése alapján, amely Josephus által idézett rendeleteket vizsgálja, pontosította a dátum: Kr. e. 44. február 9-re tehető, hogy Caesar elnyerte a *dictator perpetuus* címet.

¹³ Gelzer 1968, 318-321.

uralkodóival ért fel, ugyanakkor nem törekedett királyi címre vagy örökösödési rendszer kiépítésére, amely a monarchia alapját képezné. Caesar kortársai monarchikus vonásokkal ruházták fel, ami a római politikai kultúrában rágalmazásként szolgált, így Syme is az erről szóló hírek elosztatását tekintette az ünnepen rendezett jelenet lényegének.¹⁴ Legújabbán és nagyon jól használhatóan Morstein-Marx foglalkozott a problémával. Caesar továbbra is római magistrátus maradt, bár egy olyan tisztségben, amelyhez nem társult jogilag meghatározott végpont. A kutató egy új tisztség bemutatása törekszik, egy átalakított „Caesar-hivatal” bevezetéséről,¹⁵ megfogadva Ehrenberg javaslatát: az olyan címkék, mint a "hellenisztikus" vagy "római királyság" használata időnként elengedhetetlen, azonban nem mentes a veszélyektől. Túl sokat vagy túl keveset takarhatnak.¹⁶

A diadéma felajánlásának célja szintén folyamatos vita forrása. Egyes érvelések szerint a jelenetsor mögött az isteni státusz előkészítésének szándéka húzódhatott meg. Ennek az irányzatnak egyik legnagyobb hatású képviselője Taylor,¹⁷ aki úgy vélte Caesar isteni tiszteletének és a monarchikus hatalom összefonódásának kérdése fordulópontot jelentett a római politikai rendszer történetében. Szerinte a *Lupercalia* ünnepén történt események – különösen, amikor Antonius királyi diadémát ajánlott fel Caesar számára, amelyet ő visszaküldött *Iuppiternek* – szimbolikus jelentőségűek, mert azt sugallták, hogy Caesar királyi helyzetét isteni jogokkal kívánják megerősíteni.¹⁸ Már Caesar isteni státuszát is vegyes érzelmekkel fogadták, de a vele járó királyi pompát és hatalomgyakorlást már végképp nem tolerálták, és ez vezetett el a *dictator* meggyilkolásához. Ehhez kapcsolódik például Collins¹⁹ érvelése is, aki Caesar és Iupiter azonosítására helyezi a hangsúlyt. Welwei²⁰ is érinti ezt a nézetet a *Lupercaliáról* szóló tanulmányában, de teljesen nem áll ki mellette. Ugyanakkor ez utóbbi remek rövid összefoglalót ad az összes addigi elméletről, megvilágítva erősségeiket és gyengeségeiket. Weinstock²¹ sem kötelezi el magát teljesen egy kiválasztott nézőpont mellett, de új felvetéseket tesz az addigi érvek mellett. Weinstock következtetése alapján a római „*Divus Iulius*” alatt egy uralkodói kultusz kezdett kialakulni, amely már birodalmi szempontok szerint értelmezhető. A Kr.e. 44-es *Lupercaliával* kapcsolatban az ünnep célja mellett részletesen kitért

¹⁴ Syme 1939, 55.

¹⁵ Morstein-Marx 2021, 537.

¹⁶ Ehrenberg, V. 1964. 150.

¹⁷ Taylor 1975, 71-73.

¹⁸ Hoffmann 2003, 20. Caesar istenítése vagy istenné válásának előkészítése nem csak politikai, hanem vallástörténeti kérdés is. A Caesar körül kialakuló kultusz hozzájárult a hagyományos istenek tiszteletének rombolásához. csökkentette a távolságot az emberek és a természetfeletti lények között.

¹⁹ Collins 1955, 445.

²⁰ Welwei 1967, 44-69.

²¹ Weinstock 1971, 331-340.

Caesar különleges megjelenésére is.²² A Griffin által szerkesztett kötet a diadéma felajánlására vonatkozó kontextus nagyon jó áttekintését és kritikáját adja. A két politikus *consul* volta összekapcsolta a régi Rómát a görög (a Városban új és idegen) diadémmal, amely annak törekvésnek a szimbólumává vált, hogy nevet és jelképet találjanak annak, ami már, *de facto* létezett: a diktátor abszolút autokráciájának²³ Nemrégiben Vukovic írt részletesebben a témáról. Könyve helyenként elfogult,²⁴ de átfogó elemzést nyújt a *Lupercalia* ünnepéről. Értelmezése alapján Caesar, mielőtt keleti hadjáratára indult volna, tudatosan használta fel ezt az eseményt arra, hogy megerősítse politikai pozícióját.²⁵

A *Lupercaliával* kapcsolatos kérdéshez és háttérinformációhoz még mindig rendkívül fontos mű Scullard római ünnepekről szóló munkája.²⁶ A *Lupercalia* elemzése során hasonlóan hasznos Wiseman kísérlete, aki a komparatista megközelítés helyett egy történeti szemléletet kínál. Bevezetőjében és jegyzeteiben rövid, de hasznos összefoglalást nyújt a téma kutatásáról, valamint mellékletként közli a vonatkozó forrásokat is.²⁷ A karneváli hangulat vizsgálatánál az olyan klasszikusok, mint Arnold Van Gennep, Mihail Bahtyin vagy Victor Turner mellett érdemes megemlíteni Kinser tanulmányát, amiben logikusan, végig vezetve tárgyalja a karnevál típusú ünnepek politikai vonatkozását. A *Lupercalia* eredetéhez és identitásképző erejéhez hasznosnak bizonyulhatnak Welwei és Guarisco tanulmányai.²⁸

Az ezredfordulót követően North²⁹ indított el új kutatási irányvonalat a Kr.e. 44-es *Lupercalia* vizsgálatában bevonva az ünnep jellegzetességeit is a gondolkörbe. Tanulmányában három fő következtetést fogalmazott meg. Az első szerint Caesar központi célja az volt, hogy magát és nemzetségét Róma alapítási mítoszaihoz kapcsolja. A második következtetés, hogy a rituálé semmilyen értelemben nem tekinthető koronázási szertartásnak. Végezetül pedig kitér arra, hogy mind a rituális program, mind a mítosz erőteljesen magán viseli a karneváli elemeket. Ehhez koncepcióhoz kapcsolódva kívánom kutatásomban feltárni

²² Weinstock 1971, 270-276.; 339-340.

²³ Gardner 2009, 57-72.; Lintott 2009, 72-83.

²⁴ A szerző neve, amely farkasfiút jelent, mintegy önbeteljesítő jóslatként hatott: saját szavaival élve rajong a farkasokért, és ez a rajongás több fejezetben is tetten érhető, ahol indokolatlanul a farkasokkal magyarázza meg a téziseit.

²⁵ Vukovic 2023, 55-56.

²⁶ Scullard 1981, 13-84. Specifikusabb kérdésekben iránymutató tud lenni az Andres Holm Rasmussen és Susanne William Rasmussen (2008.) által szerkesztett tanulmánykötet.

²⁷ Wiseman (1995, 1–24.) Leleményesen próbálja meg a kultusz történetét annak változásai mentén megragadni. Bár jogosan bírálja azokat, akik a Lupercaliát, mint több évszázadon át gyakorolt vallási szokást, állandónak feltételezve főként komparatív megközelítésben vizsgálták, ő maga a másik végletbe esik: nem tesz különbséget a rítusok formája és tartalma között. Ennek eredményeként az ostromozás bevezetését 276-hoz köti. (Hegyi 2013, 65.)

²⁸ Welwei (1967, 44-69.) alapvetően az alapítással kapcsolatos, Romulushoz köthető eredményeket tárgyalja, míg Guarisco (2015, 223–228.) az ünnep identitásformáló hatását vizsgálja.

²⁹ North 2008, 144-160.

a hatalom és a kultusz közötti kapcsolat dinamikáját és összefüggéseit a Kr.e. 44-es *Lupercalia* keretein belül.

III. A Kr.e. 44-es Lupercaliáról szóló források

Cicero levelei és beszédei kétségtelenül fontos forrást jelentenek a késő köztársaság politikai és társadalmi folyamatainak megértéséhez, ugyanakkor bizonyos korlátokkal kell szembe kell néznünk: 44. februárjából egyetlen levél áll rendelkezésünkre,³⁰ amely bár tesz egy rezignált megjegyzést az állam vesztéről, de pontos datálás hiányában nem lehetünk biztosak abban, hogy keserősége egy adott eseményhez köthető, vagy az őt körülvevő általános helyzetre adott reflexió.³¹ Cicero nyilván ekkor is aktívan levelezett, de ennek az anyaga nem hagyományozódott az utókorra. Arra pedig, hogy már leveleiben is foglalkozott az ünnepen történetekkel Quintilianus³² egyik, az aposiopésisre felhozott (ellen)példája a bizonyíték: „Kelt *Lupercalia* ünnepén, amikor Antonius Caesarnak”... „feltette a koronát” – egészíti ki Quintilianus (Adamik Tamás fordítása).

Másfelől *Philippicáiban*³³ többször is gúnyt űzött Antoniusból, amiért „meztelenül, beolajozva, részegen” futott be a *Comitiumra*, majd a *Rostrán* megpróbálta megkoronázni hivataltársát. Ez a jelenetsor különösen fontos szerepet játszott az Antonius elleni támadásban. Cicero nemcsak ellenfele méltóságát ásta alá, hanem rámutatott alázatos, szolgáléلكű viselkedésére Caesar irányában, és ezt alappilléreként használta fel beszédeiben, hogy bemutassa Antonius politikai és erkölcsi hiteltelenségét. Hangsúlyozta, hogy Antonius nem Caesar zsarnoki hatalmának eszköze volt, hanem aktív közreműködője, sőt ötletgazdája ennek a monarchikus kísérletnek. Antoniust úgy ábrázolta, mint aki a köztársasági hagyományokat és a *senatusi* rendszert figyelmen kívül hagyva, egy zsarnoki uralom kiteljesítésén munkálkodott. Cicero *Philippicái* egyszerre voltak politikai támadások Antonius ellen és szenvedélyes védőbeszéd a köztársasági értékek és az államforma fenntartása mellett.

Elbeszélő forrásaink kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak a 44-es *Lupercalia* leírásban, ennek Nicolaos Damascénos kivételével nem az áll a háttérben, hogy más forrásokra támaszkodtak, az ok sokkal inkább az ügy kiemelkedő jelentőségében (Caesar hatalomra töréséről kellett véleményt formálni) és az ebből adódó különböző interpretációikban

³⁰ Fam. VII. 31.

³¹ „Gyere tehát, kérlek – írja Cicero barátjának, Curiónak a levél zárásaként –, hogy a műveltség magja ne haljon ki az állammal együtt.” Óbis Hajnalka fordítása. Cicero 45-44-es leveleiről (45. március – 44. augusztus) átfogóan Óbis 2021. 13-24.

³² Quintilianus: Szónoklattan IX, 61. (Frg. ep. 17.1)

³³ Cicero: *Philippicák* II, 34.; III, 5.; XIII, 8., 9., 15.

keresendő. Egyik szerző esetében sincs kétség afelől, hogy Antonius felajánlotta a diadémet Caesar számára a *Lupercalia* ünnepén, és hogy Caesar visszautasította azt. Minden forrásunkban ez az aktus válik központi elemmé, hiszen a koronázási kísérlet jelentős visszhangot keltett. A római szerzők elbeszélésében a köztársaság és a királyság ellentéte jelenti a központi kérdést, és mindent ezen a síkon értelmeznek. Velleius Paterculus³⁴ írása Caesar visszatéréséről és haláláról egy rendkívül idealizált és dicsőítő képet fest, amely hangsúlyozza Caesar nagylelkűségét, politikai kíméletességét, valamint győzelmeinek és uralkodásának fényességét. A gladiátori játékok, tengeri ütközetek, és más látványosságok részletezése Caesar gazdagságát és hatalmának nagyságát nyomatékosítja. Az öt diadalmenet részletes leírása – beleértve a díszletek anyagainak és a hadi zsákmány mértékének említését – nemcsak Caesar sikereit állítja középpontba, hanem azt is, hogy ezek a sikerek milyen gazdasági és politikai hatást gyakoroltak Rómára. Velleius Caesar halálát megrázó eseményként írja le, amely az uralkodásának rövid időtartamát (öt hónap) és a végzetes összeesküvést hangsúlyozza. Brutus és Cassius, valamint más résztvevők motivációinak bemutatása inkább politikai tények felsorolására szorítkozik, de az összeesküvés mélyebb indítékait kevésbé kontextualizálja. Antonius a *Lupercalia* kapcsán negatív színben jelenik meg. A Caesar fejére tett királyi jelvényről szóló epizódot Velleius egyértelműen úgy mutatja be, hogy az Antonius – aki végletesen negatív figura ebben a műben – vakmerőségét és politikai inkompetenciáját hangsúlyozza. A diadémáért, amellyel heves gyűlöletet keltett Caesar ellen, egyértelműen ő a felelős.

Suetonius³⁵ narratívájában a *Lupercaliát* megelőzően a tribunusok hatalomtól való megfosztása szerepel, ahol a tribunusok nem adtak lehetőséget Caesar számára, hogy ő maga utasítsa vissza a királyság jelképeit, és ezzel megérdemelt elismerést szerezzen. Suetonius hangsúlyozza, hogy az utóbbi esetleg csak Caesar saját verziója volt az esetről („*ut ferebat, ereptam sibi gloriam recusandi*”). A suetoniusi császárelitrajzokban ez egy visszatérő elem, amelyben a leendő császár nyilvánosan, látszólag vonakodva fogadja el a hatalmi pozíciót. Az uralkodói hatalom visszautasítása egy közvetett narratív eszköz arra, hogy hangsúlyozza a *senatus* fontosságát a *princeps* mellett.³⁶ Suetonius a *Lupercalia* eseményeit retrospektív módon írja le. A visszautasítás előre helyezésével, és így kiemelésével, valamint a különböző elutasítások felsorolásával bemutatja Caesar szándékát, hogy a *dictator* kerülni próbálta a

³⁴ C. Velleius Paterculus: Róma története LVI., 4.

³⁵ Suetonius: Julius Caesar 76-79

³⁶ Timonen 1993, 134.

királyi címet, jóllehet objektivitásra törekedve a különböző, ellene felhozott vádak is bemutatja. Utal arra, hogy Caesar minden igyekezete ellenére sem tudta eloszlatni a királyi ambícióival kapcsolatos gyanút. Suetonius említi azt is, hogy Caesar trónigényeivel kapcsolatos híresztelések és politikai vádak erősítették az ellene irányuló ellenséges érzelmeket. Suetonius látványosan távolságtartóbb, visszafogottabb hangnemben ír, mint a többi történetíró. Óvatosan egyensúlyoz Caesar tetteinek és azok politikai következményeinek bemutatása között.

A görög szerzők tollából származó Caesar meggyilkolásáról, reformjairól és terveiről szóló beszámolók legalább 150 évvel az események után keletkeztek. Plutarchos³⁷ Caesar koronázásáról szóló leírása szorosan követi Cicero beszámolóját, ám több fontos részlettel is kiegészíti azt. Plutarchos a *Lupercalia* ünnepén történt eseményeket szorosan összekapcsolja a néptribunusok, Flavius és Marullus száműzetésével, hogy érzékeltesse Caesar növekvő hatalmának és a köztársasági eszmények összeférhetetlenségét. Plutarchos azonban két, némileg eltérő verziót közöl az eseményről. Az Antoniusról szóló életrajzában³⁸ Caesar dühében lerántja a tógát a nyakáról, és fennhangon kiáltja, hogy aki akar, sújtsa le rá. Ezzel szemben Caesarról szóló életrajzában ez a jelenet nem a *Lupercalia* alkalmával történt, hanem a *senatorok* megsértése után. Tehát Plutarchos az adott személyről kialakult képhez igazítja a történet menetét, és helyezi át a hangsúlyokat.

Appianos³⁹ az eseményt a hatalmi játszmák tágabb keretében tárgyalja. Úgy mutatja be a diadém felajánlását, mint Caesar szándékos provokációját, amellyel tesztelni akarta, hogy a nép elfogadná-e őt királyként. Antonius tette és Caesar visszautasítása itt egy közvetlen konfliktushelyzetet teremt: a köztársaság és a monarchikus törekvések ütköznek meg egymással. Appianos részletezi a nép reakcióját is, de a történetek bemutatása során a *senatusra* figyel jobban, és hozzákapcsolja a Caesar elleni összeesküvés tárgyalásához.

Cassius Dio⁴⁰ munkájában szintén kiemelt figyelmet szentel a Kr. e. 44-es *Lupercaliának*. Leírásában idéz Antoniustól, miszerint a diadémát a nép ajánlotta fel Caesarnak rajta keresztül. Ez az állítás összecseng Ciceróéval,⁴¹ Antonius szerinte is nemcsak felajánlotta a diadémát, hanem beszédet is társított hozzá. Cassius Dio ismertetése alapján Caesar a néptől kikényszerítve kívánta elfogadni a királyságot. Dio megjegyzése, miszerint Caesar nem volt dühös a diadém felajánlása miatt, hanem azt nyilvántartásba vétette, erősíti azt a benyomást,

³⁷ Plutarchos: Caesar 61.

³⁸ Plutarchos.: Antonius 12.

³⁹ Appianos: A római polgárháborúk 2. 109.

⁴⁰ Cassius Dio: Római történelem XLIV. 11.

⁴¹ Cicero: Philippicák II. 34.

hogy Caesar előre megtervezett stratégiát követett. Dio érzékelteti, hogy Caesar pont ezzel a magatartásával provokálta ki a politikai elit gyanakvását.

A görög származású szerzők között kivételt képez a legkorábbi, Nicolaos Damascénos,⁴² Augustus kortársának leírása. Nicolaos teljes Caesar-ábrázolása egy hosszú kitérőben jelenik meg, amely az életrajz közel egyharmadát teszi ki, és a merényletről szól. Nicolaos beszámolója számos elemében különbözik a többi forrásunktól, így egy némileg más Caesar képe bontakozik ki, mint amit a hagyományos életrajzi irodalom bemutat. Nicolaos *Lupercalián* történt koronázási kísérletről szóló leírásának több olyan apró eleme is van, amelyek más forrásokban nem jelennek meg, és lehetséges, hogy több változatot is egybe dolgozott az eseményről.⁴³ Ugyanakkor Nicolaos és a későbbi írók összehasonlítása azt mutatja, hogy bár részletekben és az összeesküvőkhöz való hozzáállásukban akadtak eltérések, Nicolaos írásának idejére már kialakult egy egységes narratíva. E szerint az összeesküvés mögött álló okok a személyes sérelmek, valamint a valódi vagy hamis köztársasági érzelmek keverékéből fakadtak, amelyeket Caesar akkori magatartása és a jövőre vonatkozó terveivel kapcsolatos félelmek váltottak ki.⁴⁴ Lintott rámutat, hogy Nicolaos és utódai, akik közül a legtöbben görögül írtak, ismerték elődeik munkáit. Nicolaos kitérője Hérodotos parafrázisával kezdődik. Ez a narratív fogás arra utal, hogy Caesar történetét a görög történeti hagyományban gyakori despotikus alakok bukásának párhuzamaként ábrázolja.⁴⁵ Ugyanakkor explicit módon mégsem beszél zsarnokságról és – a többi forrással ellentétben – beemeli az összeesküvőket, köztük Cassiust aktív szereplővé is teszi az eseményben, előrevetítve magát a merényletet. A *Lupercaliáról* szóló beszámolójában Caesar bizonyos értelemben már az esemény előtt is fő merénylezője, Cassius áldozatává válik, és ezzel a mentesíti a *dictatort* a diadéma súlya alól.⁴⁶

⁴² Nikolaos Damaskénos: Augustus római császár életrajza 70.

⁴³ Toher 2003, 142.

⁴⁴ Lintott 2009, 72. Az összeesküvés közvetlen kiváltó okai között szerepelt a félelem attól, hogy a keleti hadjárat Róma fővárosának keletre történő áthelyezéséhez vezethet, valamint a túlzott tiszteletadás megnyilvánulásai és a választások manipulálása. További feszültséget okozott, hogy Caesar nem állt fel a szenátorok küldöttségének fogadására, illetve a két tribunus leváltása, akik bebörtönözték azt az embert, aki diadémot helyezett Caesar szobrára. Hasonlóan provokatív eseménynek számított a Lupercalia ünnepségén Marcus Antonius által felajánlott diadémmal kapcsolatos incidens, valamint a pletyka, miszerint a szenátus a pártus hadjárat idejére királyi címet tervezett adományozni Caesar számára.

⁴⁵ Lintott 2009, 72-73.

⁴⁶ Toher 2003, 142.

IV. A Lupercaliához kapcsolódó képzetek és jellegzetességek felhasználása a caesari politikában

IV.1. Eredet, mítoszok, az ünnep ősisége, és kapcsolódása a kezdetekhez

A *Lupercalia* egy rendkívül összetett és sokrétű ünnepe volt Rómának. Komplexitásából fakadt, hogy a társadalom különböző rétegei könnyen azonosulni tudtak vele, szívesen részt vettek benne és valamilyen szinten könnyen át tudták élni az ünnep által felidézett mítoszokat, végső soron római identitásukat. Ugyanakkor ugyanez a komplexitás tette lehetővé, hogy Caesar politikai üzeneteket közvetítsen az ünnepen keresztül, kihasználva annak közösségformáló és kommunikációs potenciálját. A *Lupercalia*, az ókori Róma egyik legősibb vallási ünnepeként szoros kapcsolatban állt a város alapításáról szóló eredetmítosssal. Az ünnep egészen Róma mitikus kezdetéig vezethető vissza, és feltételezhető, hogy a rítusok az antropomorfizmust megelőző animisztikus fejlődési szakaszból származtak.⁴⁷

Az ünnep és rituális elemei szorosan összefonódtak a római hagyományokkal, és Rómára nemcsak mint a vadsággal szemben létrejövő városra, hanem a társadalmi rendjére is reflektáltak. Számunkra ez a kép Ovidiusnál⁴⁸ rajzolódik ki legrészletesebben. Az ünnep eredetéről szóló Ovidius által összegyűjtött történetek közül az egyik Romulus és Remus versengéséhez kapcsolja⁴⁹ a *Lupercaliát*.⁵⁰ Ennek megfelelően Róma városának eredetére vonatkoztathatjuk az ünnepet, legalábbis a szertartások egyes elemeit, de valójában egy mélyebben, a kultúra előtti világban gyökeredző ünnepről beszélhetünk: „*Valóban durva, paraszti és bárdolatlan társaság a lupercus-testvéreké, akiknek erdei szövetsége előbb alapított, minthogy kultúra és törvények léteztek volna ...*” (Cicero: *Pro Caelio* 26. Nótári Tamás fordítása). A város előtti vad világot nem szabad elfelejteni, mert ezek a római identitás szerves részét képezték. A *Lupercalia* pontosan ezt a célt szolgálta: évente egyszer a rómaiak rituálisan visszatértek őseik világába, hogy megerősítsék polgári tudatosságukat és büszkeségüket. Az ünnep identitásképző ereje jól magyarázza hosszú fennmaradását.⁵¹ Romulus, Róma alapítója, kétségtelenül fontos szerepet játszott a *Lupercalia* ünnepéhez kapcsolódó mítoszban. Ugyanakkor a hanyatló köztársaság hatalmi harcai során az első király

⁴⁷ Scullard (1981, 77.) szerint itt részletekbe bocsátkozni itt nem lenne célszerű, mivel a rómaiak maguk sem értették teljesen az ünnep eredeti jelentését, sőt bizonytalanok voltak abban is, hogy melyik istent szolgálták a lupercusok.

⁴⁸ Ovidius: *Fasti* 267-379

⁴⁹ Ovidius: *Fasti* 359-380

⁵⁰ Wiseman 1995, 16. Amikor a nők ostromozását bevezették, a szükséges magyarázatot ismét Romulushoz kapcsolták, ezúttal a szabin nők történetéhez illesztve, így azt az ősi szokásokhoz való visszatérésként mutathatták be.

⁵¹ Guarisco 2015, 228.

alakja nem kapott egységesen pozitív értelmezést. Míg Romulus egyes politikusok számára kívánatos példaképet jelentett, addig az ellenzék körében a zsarnoki uralom jelképévé vált.⁵² A *rex* (király) uralmának elítélése miatt Rómában minden olyan kísérlet, amely a mitikus őskirályhoz való hasonlóságot sugallta, gyanúsnak tűnt. A közfelfogás szerint, aki a köztársaságban tartós hatalomra törekedett, azt zsarnoknak tekintették.⁵³ Ez a kettősség – az ünnep ősi hagyományainak tisztelete és a politikai manipuláció eszközeként való felhasználása – különösen jól mutatja, hogy a *Lupercalia* milyen összetett szerepet játszott Róma történetében és társadalmában.

A Kr.e. 44-es *Lupercalián* Caesar két, különböző szerepben tűnt fel. Egyrészt, a *lupercusok* két addigi nemzetsége – a Fabiusok és a Quinctiliusok – mellé egy harmadikat is csatolt, a saját *gens*-éről elnevezett Iuliusokat, megalapítva ezzel az új papi testületet, a *Luperci Iulit*,⁵⁴ amelynek vezetője Antonius lett. Másrészt, az állam élén álló örökös *dictator*ként vett részt az eseményen. Ennek megfelelően az ünnepséget kiemelt helyen, impozáns öltözetben szemlélte, amivel megjeleníthette, a köztársasági tisztségeken túlmutató befolyását. Cicero beszámolója szerint Caesar a Forum szónoki emelvényén, aranyozott széken ült, bíbortogát viselt, fejét pedig babérkoszorú díszítette.⁵⁵ Az ünnepség valószínűleg a Comitiumon ért véget, ahol nagy tömeg várta a futókat, míg Caesar a Rostráról figyelte az esemény csúcspontját, a *lupercusok* megérkezését.⁵⁶ Cicero invektívájában kiemeli mindkettőjük *consuli* méltóságát, és ezzel nagy hangsúllyal idézi fel a köztársaság szellemét. Cicero szerint Antonius a királysáért könyörögve méltatlanná vált a *consuls*ágra. Caesar *consuls*ágát nem kommentálja explicit módon, de olvasói értik: az aranyozott trónuson bíbortogában, megkoszorúzva ülő Caesar sem a régi *res publica* első számú magistratusa már. Ez a szembeállítás hatásos, de kétélű fegyver, ugyanis ezeket kiváltságokat a *senatus* szavazta meg Caesar számára, nem sokkal a *Lupercalia* előtt, és feltételezhető, hogy így együtt először itt élt ezzel a lehetőséggel.⁵⁷ Ezek a *senatus*tól kapott kitüntetések akár egyenként is, de együttesen mindenképpen látványosabbnak, valamint köztársaság ellenesebbnek is tűnhettek az Antonius által Caesar fele nyújtott szalagnál, ezért érdemes röviden áttekinteni őket.

⁵² Welwei 1967, 56.

⁵³ Welwei 1967, 57. Amikor kísérletet tettek arra, hogy megkérdőjelezzék a *res publica* és a *regnum* közötti ellentét tézisést, jogosan hozták fel azt az ellenérvet, hogy Cicero idealizálása az első római királyokkal kapcsolatban abból a szándékából eredt, hogy Róma történelméről egyértelmű és koherens képet alkosson, amelybe a római uralkodókat is szervesen beilleszthette.

⁵⁴ North 2008, 145-146.

⁵⁵ Cicero: *Philippica* II. 34.

⁵⁶ Wiseman 1995, 7.

⁵⁷ Ramsey 2003, 284.

Az aranszék a görögöknél, a perzsáknál és más keleti államokban is királyi jelkép volt, de mint ilyet Rómában nem ismerték,⁵⁸ Suetonius is a csak az isteneket megillető kitüntetések közé sorolja.⁵⁹ Mindenképpen idegen, szokatlan látvány lehetett a *Lupercalián*. Kr.e. 45-ben a *senatus* engedélyezte Caesar számára, hogy bárhol és bármikor éljen *triumphator* kiváltságaival, azaz hordhatta a *triumphatori* ruházatot.⁶⁰ A köztársaság korának ezen szakaszában a *triumphatorok* jellemzően egy hímezett ruhadarabot, a *toga pictát* öltöttek magukra.⁶¹ Cicero és Plutarchos⁶² írásai ellenben egy bíborszínű togáról számolnak be. A Kr.e. 3. századig a *triumphatorok* ruhája bíborszínű volt, és csak azt követően kezdték el használni a hímezésekkel díszített *toga pictát*.⁶³ Weinstock a bíbor szín alapján rögtön egy királyi attribútumra asszociál, de ez még nem teszi evidenssé, hogy Caesar királyként jelent meg az ünnepségen, tehát hogy a nép is erre asszociált. Érdekesebb talán úgy interpretálni a ruha választását, hogy Caesar egy régi, talán el is felejtett jelképet hozott vissza a köztudatba megjelenésével. Szintén a *senatus* és a nép döntésének eredménye volt, hogy minden eseményen ezt a fejdíszet hordhatta, és ezzel a kiváltságával élt a legtöbbször Suetonius leírása alapján.⁶⁴ A *corona*, ahogy bíborszínű toga is, Caesar katonai sikereit és a birodalom terjeszkedésében játszott kulcsszerepét hangsúlyozta, amely a római identitás és büszkeség szerves része volt. Szemben az arany székekkel ezek római és ősi elemek voltak felhasználásuk révén nem elszakadt a római hagyományoktól, hanem azokat saját politikai elképzeléseinek szolgálatába állította.

A különböző – részben hagyományos köztársasági részben idegen – elemeket ötvöző megjelenés nem a királyság visszaállításának szándékát jelentette, hanem Caesar politikai tudatosságát, illetve új utak keresését tükrözte státuszának megerősítésében. (Joggal feltételezhetjük, hogy a *senatus* kitüntetésének formái mögött a *senatus*beli hívein keresztül maga Caesar állt.) Megjelenésének elemei egyszerre reflektáltak a rómaiak hagyományaira és hangsúlyozták saját különleges helyzetét. És míg különleges státuszát, az állam élén elfoglalt különleges pozícióját maga vívta ki, az eszközöket, amelyekkel ezt meg tudta jeleníteni magától a *senatustól* a köztársaságot hagyományosan irányító testülettől kapta meg, és ez státuszának legitimációját is jelentette. Caesar ugyanakkor ezeknek a szimbólumok a tudatos használatával

⁵⁸ Rawson 1975: 152. A római nép számára annyira idegen volt az aranszék használata, hogy egyes ábrázolásokon a külföldi uralkodók is sella curulison ülve jelennek meg, nem aranszéken.

⁵⁹ Suet. Iul. 76. 1.

⁶⁰ Carson 1957, 47.

⁶¹ Weinstock 1971, 271-272.

⁶² Plutarchos, *Caesar* 61.

⁶³ Weinstock 1971, 271.

⁶⁴ Suetonius: Az isteni Iulius 45 A Cassius Dionál megjelenő változatról I. Ramsey 2003, 284.

a *Lupercalián*, egy egész Rómát megmozgató és a Város múltjához és identitásához szorosan kapcsolódó ünnepen azt az üzenetet közvetítette, hogy a római vezetés új paradigmája nemcsak elfogadható, mert beilleszthető a hagyományok közé, hanem a társadalmi és politikai stabilitás érdekében szükségszerű is. Az ünnep és annak rituális elemei mélyen gyökereztek a római köztudatban. Ezek a szimbolikus gesztusok nemcsak a hagyományos államépítés eszméit idézték fel, hanem a társadalmi rend alapjait is megerősítették, ezáltal elősegítve Caesar vezetői pozíciójának legitimizálását és az új hatalmi struktúra elfogadtatását. A *Lupercalia* nemcsak a múltat hívta életre, hanem ezáltal az aktuális politikai eszköztár szerves részévé is vált. A polgárháborút követően Róma állapota egyfajta kaotikus, „civilizáció előtti” állapotként is értelmezhető, amelyben a politikai és társadalmi rend alapjai megrendültek. Caesar szerepe azonban nem Romulusé⁶⁵ – a testvérgyilkossággal terhes – városalapítóé volt, hanem egy új vezetőé, amit az új – az egymás ellen forduló ikrekével rivalizáló – papi testület, a Luperci Iulii megalapításával meg is erősített, és *gens*-ét az alapítófivérek mellé helyezte a naptárban.⁶⁶ Az új papi testület megalapításával és a *Lupercalia* szimbolikájának átalakításával Caesar egyedülálló helyet próbált biztosítani magának a római múltban, hogy a jelenben elért pozícióját megerősítse.

IV.2. Tisztítás-termékenység

A római vallás szerves részét képezték azok a rituális események, amelyek célja az transzcendens erők kiengesztelése, a közösség megújítása és a termékenység biztosítása volt. Ezek közül a *Lupercalia* az egyik legjelentősebb ünnep volt, amely valamennyi célt lefedett a felsoroltak közül. A *Lupercalia feriae stativae*, vagyis az éves ünnepek közé tartozott, azaz meghatározott dátummal rendelkezett, és szerepelt a hivatalos naptárban.⁶⁷ A hónap neve⁶⁸ és az azt meghatározó rituálék szorosan összefonódtak, így a *Lupercalia* tisztító jellege nem egy

65 McDonald 1976, 223. Meg kell említeni, hogy a szakirodalomban megjelenik egy nézet, amely szerint Caesar hatékonyan kihasználhatta a Iulius-család hagyományos kapcsolatát Róma korai isteneivel, különösen az istenített Romulusszal, annak fényében, hogy elnyerte a *Parens Patriae* címet.

66 Vukovic 2023, 34. Vukovic a tárgyalt témáról szóló fejezetben egyértelműen Romulushoz kapcsolja a dictatort, ahogy tette ezt Balázs György (1972, 82.) is, mint új Romulus nem az erényekre és racionális tényezőkre helyezi a hangsúlyt, hanem az előkelő, isteni származásra, numinózus vonatkozásra. Az ezredfordulót megelőzően több kísérlet is született arra, hogy a Lupercalián történeteket Caesar istenítése szempontjából közelítsék meg lásd Utcenko (1976, 379-380.), Ehrenberg (1964, 182.). Illetve a mai napig izgatja a kutatókat a Flamen Dialis ünnepen való szerepe, ami meghatározhatta a diadém sorsát. Utóbbi kérdés tárgyalása meghaladná a jelen írás terjedelmét. A témára többek között Scullard (1981, 70) is felhívja a figyelmet, részletesen pedig Holleman (1973, 222-228.) és Vukovic (2023, 113-114.) tárgyalja.

67 Scullard 1981, 39.

68 Scullard 1981, 69. A Februarius hónap elnevezése a februus (vagy februum) szóból ered, amely a szabin nyelvben 'tisztítás eszközeit' vagy 'engesztelő áldozatokat' jelentette.

később hozzáadott elem.⁶⁹ A hónapnevek eredete a hónapokra jellemző sajátosságokra vezethető vissza, nem pedig fordítva. Ha az eredeti *Lupercalia* nem lett volna lusztrációs jellegű, akkor a február (*Februarius*) elnevezése érthetatlenné, sőt abszurdá válna: a tisztulás hónapja, amely évszázadokon keresztül tisztító rítusok nélkül telt volna el. Ezzel szemben február neve maga utal arra, hogy a *Lupercalia* tisztító jellege egészen a királyság koráig, vagy akár Róma történetének kezdetéig nyúlik vissza.⁷⁰ Az ünnep februárhoz kötődő tisztító funkciója kétségtelenül ősi jellegzetesség, amelyet további tényezők is alátámasztanak. Egyrészt erre utal a kapcsolat a *rex sacrorum* intézményével, másrészt az is, hogy ennek a funkciónak a jelentősége a régi tíz- vagy tizenkét hónapos, márciusban kezdődő évkörhöz kapcsolódik. Az ünnep célja tehát az új évre való felkészülés volt,⁷¹ amely nemcsak a fizikai tér megtisztítására,⁷² hanem a közösség lelki és erkölcsi megújítására is irányult.⁷³ A tisztító szertartásokat római kontextusban kell értelmezni. Nem egy büntudatos közösség bűnbánati megnyilvánulásairól volt szó. Sokkal inkább olyan gyakorlati célú rituálékról beszélhetünk, amelyek célja a rossz hatások elhárítása, az istenek akaratát sértő önkéntelen hibák és mulasztások jóvátétele, valamint a jövőbeli bajok elkerülése és a jólét elősegítése volt. Az év fordulóján a megfelelő rituálé elvégzésével garantálható volt a rend fenntartása és a természet zavartalan működése.⁷⁴ A *Lupercalia* a *dies parentales*⁷⁵ harmadik napjára esett, arra az időszakra, amikor az elhunytakat kiengesztelték. Bármilyen tisztító rítus, amelyet ebben az időszakban gyakoroltak, eredetileg az elhunytak befolyásától való védelemként szolgálhatott.⁷⁶ A város határa egyfajta egészségügyi és rituális kordont alkotott, amely távol tartotta a különböző szennyező forrásokat. Elsősorban azokat a fizikai szennyeződések, mint például az ürülék, hulladék és tetemek, amelyeket a városon kívülre kellett eltávolítani. A holttestek esetében hasonló módon jártak el: a városon belüli temetkezést tiltották, ami nemcsak praktikus, hanem kifejezetten rituális jellegű szabályozás volt. Ebből adódóan Róma rituális

⁶⁹ Ziolkowski 1998-1999, 202-203.

⁷⁰ Ziolkowski 1998-1999, 203.

⁷¹ Hegyi 2013, 61.

⁷² Scullard 1981, 26. A tisztítás (*lustratio*) gyakorlatilag egyfajta engesztelő áldozat volt. Ezeket a szertartásokat arra tervezték, hogy megszabadítsák vagy felszabadítsák a területet az ellenséges szellemektől körmeneti rítusok révén.

⁷³ Michels 1953, 48. Korábban, amíg a szellemek „szabadon jártak” ebben az időszakban, tilos volt házasodni, a matrónák félrevonultak, a templomokat bezárták, oltáraikon nem égett tűz, és a magistratusok félretették jelvényeiket.

⁷⁴ Scullard 1981, 70.

⁷⁵ A Parentalia Rómában a halottak tiszteletére rendezett nyilvános ünnep volt, amely február 13-tól 21-ig tartott az év utolsó hónapjában. Az ünnep ideje alatt a sírokat virágokkal díszítették, ételeket és egy marék sót helyeztek rájuk. A hagyomány szerint az ünnepet Aeneas alapította (Ovidius Fasti. 2, 543-544.). A Parentaliáról általában lásd még Dolansky 2011, 125-157.

⁷⁶ Michels 1953, 35-59.

tisztasága azt jelentette, hogy a város mentes volt a halottak szellemeitől. Az év kritikus szakaszai ebből a szempontból azok az ünnepek lehettek, amelyek a halottakról emlékeztek meg, mivel ezek során az ősök szellemei szabadon jártak-keltek a város határain belül.⁷⁷ Michels javaslata szerint a rituálé célja nem csupán a tisztítás volt, hanem a közösség szimbolikus elszigetelése és védelme a halottak ártó szellemeivel szemben, akik a *Parentalia* időszakában fokozottan aktívak lehettek.⁷⁸ Ez az értelmezés szorosan illeszkedik az ünnep időzítéséhez és a római tisztító rítusok alapvető célkitűzéseire.⁷⁹

Az ünnep egyik szembevető és az előzőekkel szorosan összefüggő jellemzője a termékenységi rítus, amely központi szerepet játszott a *Lupercalia* szertartásaiban.⁸⁰ Közismert, hogy a szertartás során a résztvevők meztelenül futottak, miközben a Lupercálban frissen feláldozott kecskék bőréből készült szíjakkal megütöttek mindenkit, akivel útjuk során találkoztak, férfiakat és nőket egyaránt.⁸¹ Egy olyan hosszú múltra visszatekintő ünnep, mint a *Lupercalia*, értelemszerűen mélyreható változásokon ment keresztül az idők során, de hamar kialakulhatott az a meggyőződés, hogy a *lupercusok* ütései elősegítik a nők termékenységét, majd fokozatosan háttérbe szorította a rítus eredeti, tisztító funkcióját.⁸² A *Lupercalián* alkalmazott ostromozás, amelyet termékenységi aktusként értelmeztek, fizikailag is vérzést idézhetett elő. A vér azonban, mint az élet forrásának szimbolikus eleme, a termékenység szempontjából jótékony hatással lehetett a szülőképes korú nőkre. A szíjjal történő ütések szintén vérzést okozhattak, de a vér, mint életadó elem, a termékenység szempontjából is kedvező lehetett nők számára.⁸³ A *Lupercalia* szertartása tehát kettős funkciót töltött be: egyrészt a közösség megtisztítását és védelmét szolgálta a káros hatásoktól, másrészt a termékenységet elősegítő rítusok révén a jövőbeli jólétet biztosította.

Ezen a ponton szükséges megemlíteni, hogy a *Lupercalia* és a hasonló átmeneti rítusok során az emberek szimbolikusán kiléptek az óév terheiből és tisztátalanságaiból, hogy egy

⁷⁷ Ziolkowski 1998-1999, 192.

⁷⁸ Michels 1953, 35-59.

⁷⁹ Ziolkowski 1998-1999, 198. Bár Michels értelmezése találatos, csak kevés elismerésben részesült. Ziolkowski rávilágít, hogy legnagyobb gyengesége a *humāni* szó „halottak”-ként való fordítása, amelyhez maga a kutató sem talál hétköznapi használati bizonyítékot. Mindazonáltal azzal érvel, hogy vallási szövegek környezetben a kifejezés egy speciális, technikai jelentést hordozhatott, amely az általános latin nyelvben már feledésbe merült, ugyanakkor etimológiai szempontból logikus lehetett.

⁸⁰ Hegyi 2013, 61.

⁸¹ Vukovic (2023, 75.) amellett próbál érvelni, hogy a korbácsolás elsősorban a férfiakat érte, elsősorban antropológia esetekre hivatkozva. Könyvében az ütések funkcióját a társadalom hatalmi viszonyainak megerősítésében határozza meg, ahol a férfiak domináns szerepe hangsúlyosan megjelent, és a férfi identitás a dominancia mentén lett meghatározva.

⁸² Ziolkowski 1998-1999, 204.

⁸³ Brandt 2009, 202-203.

átmeneti, struktúrán kívüli állapotban találják magukat.⁸⁴ Ebben az időszakban a társadalmi rend és normák átmenetileg felfüggesztésre kerültek,⁸⁵ teret engedve a rítusok és szertartások szimbolikus erejének. Ez az átmeneti állapot, amelyet az antropológusok liminalitásnak neveznek, lehetőséget biztosított a közösség számára, hogy megtisztuljon a múlt hibáitól, vétségeitől.⁸⁶ Az ünnepi események során végrehajtott aktusok – például a tisztító szertartások és a termékenységet elősegítő rítusok – egyfajta rituális átmenetet jelentettek, amely során az emberek felkészülhettek a megújulásra. A megfelelő rítusok végrehajtása után a közösség szimbolikusan belépett az új évbe, immár megtisztulva és megújulva.⁸⁷

Kr.e. 44-ben Caesar jogosan apellálhatott a *Lupercalia* tisztító funkciójára mind politikai, mind vallási értelemben egyaránt: a köztársaság válságának idején, pár hónappal a polgárháború lezárulása után az ünnepen való részvétele azt az üzenetet hordozta, hogy képes megtisztítani Rómát a polgárháborúk "szennyező" hatásaitól és helyreállítani a rendet. A *Lupercalia* tisztító hatása jelképesen összeköthető Caesar politikai céljaival, többek között a Róma újjászervezésére irányuló törekvéseivel. A megtisztulás gondolata Rómában új kezdetet ígért, az éves megújulás korszakos megújulást, egy új korszak születését szimbolizálta, ami jól illeszkedett Caesar hatalmi ambícióihoz és reformprogramjához. Az ünnep során a rómaiak rituálisan átléptek a régiből az újba. Caesar részvétele az ünnepen nyomatékosíthatta, hogy tiszteletben tartja a múlt értékeit, miközben új alapokra helyezi a jövőt.

A termékenység kérdésének is szerepe volt Caesar politikájában, mivel ez az eszme nemcsak biológiai értelemben, hanem társadalmi, politikai és gazdasági szinten is jelentőséggel bírt a polgárháború lezárását követően. Cicero már Kr.e. 46-ban⁸⁸ felszólította Caesart arra, hogy állítsa helyre az igazságszolgáltatást, valamint szigorú törvényekkel erősítse meg mindazt, ami összeomlott és eltávolodott az eredeti értékektől. Vissza kellene szereznie a pénzügyi biztonságot, meg kellene fékeznie az erkölcsi züllést, továbbá ösztönözni kellene a népesség növekedését. Caesar negyedik diktatúrája elvben a köztársaság helyreállítására szolgált volna.⁸⁹ Mégis mire Kr. e. 45 szeptemberének végén visszatért Mundából, úgy tűnt, hogy Róma ügyeinek intézése helyett a parthusok elleni hadjáratra koncentrált.⁹⁰ Képzeltethetjük, hogy ez milyen kellemetlen meglepetés volt Cicero és mások számára, akik, úgy vélték, hogy Caesar

⁸⁴ Van Gennep 2007, 48.

⁸⁵ Turner 2002, 181.

⁸⁶ Scullard 1981, 70.

⁸⁷ Van Gennep 54.

⁸⁸ Cicero: *Pro Marcello* 8.

⁸⁹ Tatum 2006, 208.

⁹⁰ Morstein-Marx 2021, 488.

elsődleges prioritása a „köztársaság helyreállítása” kellene, hogy legyen. Valószínűleg a Rómába való visszatérését követő hónapokban a Caesar körüli feszült légkör nagy része ennek az ellentétnek volt köszönhető. Sok befolyásos ember reményei és elvárásai kerültek zárójelbe, hogy ismét Caesar katonai ambíciójáé és a hódítás legyen a főszerep.⁹¹ A *dictator*nak tehát cselekednie kellett, és jeleznie, hogy nem hagyja figyelmen kívül ezeket a kérdéseket. Erre tökéletes alkalom volt a megtisztulásról, a megújulásról és a termékenységről szóló ünnep.

A *Lupercalia* azonban nem csupán az évek fordulóját kísérő tisztító és termékenységi rítus, hanem mint az előző fejezetben tárgyaltuk, a Város múltjától és identitásától is elválaszthatatlan volt. A római nép évenkénti megtisztulása és a termékenység elősegítésével történő fenntartása elválaszthatatlan a kezdetektől, A *Lupercalia* rituáléja védi a népet a különböző ártó behatásoktól, és garantálja annak fennmaradását az alapítóktól kezdve. A kultusznak mindezek az elemei jelen vannak 44-ben, és Caesar vezetésével tökéletesen értelmet nyernek, mint a múlttal való folytonosság és a jövőre vonatkozó éves megújulás szertartása.⁹²

IV.3. Karneváli jelleg

Az ünnep értelmezése kapcsán külön figyelmet kell szentelni egy meghatározó vonásának, a „karneváli” jellegnek is, amely valamennyi forrásunkban megragadható. Ez az, ami a Kr.e. 44-es *Lupercalián* történeteket is segít megérteni, de ez fordítva is igaz: a 44-es események újabb érveket jelentenek az ünnep átmeneti és karneváli jellege mellett.⁹³ A karnevál és a politika kapcsolatáról szóló kérdésben nem egyezik meg a kutatók véleménye, alapvetően három nézőponttal találkozhatunk. Az apolitikus nézőpont szerint a karnevál politikai jelentősége elenyésző vagy teljesen hiányzik. A résztvevők elsősorban szórakozás céljából vesznek részt az eseményen. Még akkor is, ha a karnevál során dalok vagy táncok formájában megjelennek gúnyos megjegyzések egyes személyekre vonatkozóan, de ezek a megnyilvánulások politikai szempontból jelentéktelenek. Az ilyen gúnyolódások helyét ugyanis gyorsan más témák veszik át, és nem vezetnek hosszabb távú gondolati vagy cselekvési folyamatokhoz.⁹⁴ A korábbi *Lupercaliákról* nincsenek forrásaink, nem tudhatjuk mennyire jelent meg azokon a politika, a 44-es alapján (*consulok* jelenléte, Caesar megkoronázásának kísérlete) azonban meg lehet kockáztatni azt a feltevést, hogy nem volt teljesen idegen az ünneptől. Ezt erősíti meg az is, hogy a *Lupercalia* legrómaibb mítosza Romulus és Remus

⁹¹ Morstein-Marx 2021, 489.

⁹² North 2008, 155.

⁹³ Hegyi 2013, 61.

⁹⁴ Kinser 2020, 42.

versengése, amely előképe a Városért való versenyfutásuknak. Továbbá nem lehet véletlen, hogy február idusára március idusa következett, így nem állíthatjuk, hogy ebben az esetben nem vezetett az ünnep önmagán túlmutató elméleti vagy gyakorlati következményekhez.

A másik nézőpont, amelyet többek között Mihail Bahtyin is képviselt politikai jelentőséget tulajdonít a karneválnak. Bahtyin értelmezésében a karnevál a „nevető emberek kórusa”, amely szatirikus nevetésével kikezdi az elit és a hivatalos gőg fennköltségét.⁹⁵ A harmadik szemlélet a nyomáscsökkentő szelep nézőpont. Ez a megközelítés a karnevált a társadalmi feszültségek ideiglenes levezetésének eszközeként értelmezi. Ebben az interpretációban a karnevál alkalmat teremt arra, hogy a résztvevők átmenetileg megszeggjék a szokásos társadalmi normákat, így csökkentve a felgyülemlett frusztrációkat, miközben fenntartják a fennálló társadalmi rend stabilitását. Az elv szerint a politikai feszültségek a karnevál után alábbhagynak, és az emberek visszatérnek a status quo-hoz. Bár ez a nézet elismeri, hogy a karnevál jelentős politikai energiát teremthet, azt is állítja, hogy ennek csak átmeneti következményei vannak.⁹⁶

Kinser tanulmánya szerint a karnevál kérdése túlmutat az ünnep elemeinek és rituális céljainak elemzésén. Legalább ilyen fontosak azok az összetevők és folyamatok, amelyek a karnevált az ünnep keretein belül létrehozzák és megszervezik.⁹⁷ Mindez a Karnevál jelentésének szerves részét alkotja, és egyértelműen politikai összetevőket is hordoz. A karnevál így nem kizárólag az előadásokra korlátozódik (játékos mozzanatok, színházi látványosságok),⁹⁸ hanem magában foglalja azokat a társadalmi és politikai kontextusokat is, amelyek az eseményeket alakítják és meghatározzák. A karnevál megvalósulását nem akadályozza meg, hogy vannak-e jelen politikai programok, sikeresek-e, vagy éppen közvetlenül, esetleg metaforikusan fejeződnek-e ki. A karnevál egy, a társadalomról szóló vitát tár elénk arról, hogyan élhetnek, élhetnének és szeretnének együtt élni az emberek. Ennek a vitának az érvei gúnyosak, szatirikusak, agresszívek, de egyúttal örömteliek is. A kifejezés szabadsága a karnevál lényege, amely néha a józan ész határain is túllép.⁹⁹ A különböző megnyilvánulások szemléletességük, érzékletes konkrétságuk, valamint a játékos elemek kiemelt szerepe miatt közel álltak a művészet formáihoz, különösen a színpadi látványosságok

⁹⁵ Kinser 2020, 42.

⁹⁶ Kinser 2020, 42.

⁹⁷ Kinser 2020, 42. Ide tartoznak a tervezők és szervezők közötti rivalizálások, az eseményeket csupán alkalmi nézőként követők, valamint a lelkes közösségi támogatók. Ezen túlmenően vannak olyanok is, akik kimaradnak az események izgalmából, és kritikusan vagy esztétikai távolságtartással figyelik, esetleg csak hallanak a karneválról.

⁹⁸ Bahtyin 1982, 15.

⁹⁹ Kinser 2020, 43.

világához. Ugyanakkor e kultúra karneváli magja lényegét tekintve nem korlátozódik a művészi-színházi látványosságokra, és általában nem illeszkedik a művészet hagyományos határai közé. Inkább a művészet és az élet határmezsgyéjén helyezkedik el, összefonva a kettő elemeit. Ebben a vonatkozásban tehát a karnevál nem művészi színházi látványosság, hanem a közösség életének valóságos – noha ideiglenes – formája.¹⁰⁰ Másképpen fogalmazva a karnevál során maga az élet válik játékká, amelyben önmaga egy szabadabb, kötetlenebb formáját jeleníti meg.¹⁰¹ A karnevál az uralkodó igazság és a fennálló rend alóli ideiglenes felszabadulás ünnepe, amely során a kiváltságok, normák és tilalmak átmenetileg felfüggesztésre kerülnek. Különösen lényeges, hogy a karnevál idején minden hierarchikus viszony zárójelbe kerül.¹⁰² Ennek ellenére a társadalom nem rendül meg vagy omlik össze, a karneváli forgatag és szabadság inkább a társadalmi kontrollok határait és rugalmasságát teszi próbára, semmint azok teljes hiányát vagy megszűnését eredményezné.¹⁰³ A Karnevál – akárcsak egy forradalom – nemcsak az események sorozata, hanem a közösségek és társadalmi kapcsolatok dinamikájának összefonódása. A résztvevők közösségeinek egymással való interakciója alakítja ki az esemény jelentését, miközben a tágabb társadalmi és kulturális kontextusok folyamatosan befolyásolják annak hatásait.¹⁰⁴

A Kr.e. 44-es ünnep nem csupán egy ceremóniális esemény volt, hanem a római társadalom politikai és kulturális dinamikáinak a tükre. A *Lupercalia* esetében az ünnep jellege tette lehetővé Caesar számára, hogy a hagyományos köztársasági normák felett álló vezetőként mutakozzon. Az ünnepi forgatag közepette a politikai szimbolika és az élet játékszerűsége összefonódott: a koronázási kísérlet egyszerre jelentette a politikai rend provokációját és a hierarchia felforgatását. Úgyis mondhatjuk a *Lupercalia* nemcsak Caesar személyes ambícióinak színtere volt, hanem a római társadalmi kapcsolatok és az ezt uraló politikai kultúra mélyebb kérdéseinek is. A liminalitás és a koronafelajánlás közötti összefüggés a határok átlépésében, az identitás és a hatalom átmeneti újradefiniálásában rejlik. Turner elméletére¹⁰⁵ támaszkodva úgy fogalmazhatunk, hogy a forrásokban megjelenő kép alapján a koronafelajánlás ezen a liminális, átmeneti időszakon belül zajlott, így a karneváli hangultra

¹⁰⁰ Bahtyin 1982, 15.

¹⁰¹ Bahtyin 1982, 16-17. Ez a játék az élet újjászületését és eszményi alapelvek mentén történő megújulását fejezi ki, egyszerre valóságos és eszményi formában. Ugyanakkor az ünnep mindig jelentős és mély gondolat, világszemléleti tartalmat hordoz

¹⁰² Bahtyin 1982, 18.

¹⁰³ Kinser 2020, 43.

¹⁰⁴ Kinser 2020, 72.

¹⁰⁵ Ha a liminalitást úgy tekintik, mint azt a helyet és időt, amikor és ahol a társadalmi cselekvés normális formáit felfüggesztik, akkor ez egyszersmind felfogható az adott kultúra középponti értékei és axiómái felülvizsgálata időszakaként is. Lásd bővebben Turner 2002, 180-218.

hagyatkozva olyan kérdéseket vetett fel, amelyek meghaladták a hétköznapi római politikai rendet. Amikor Marcus Antonius a diadémát Caesar fejére kívánta helyezni, az nem csupán egy politikai tréfa volt, hanem ezzel olyasvalamit is végrehajtott, amelynek következményeként a résztvevők megkérdőjelezhették a még fennálló, de már roskadozó államrendet.

Caesar az ünnep dionysosi arculatát használta fel arra, hogy színpadra vigye politikai drámáját, a római nép pedig egyszerre volt ennek nézője, de a másik főszereplője is. A *Forum Romanum* monumentális területe ideális helyszínt biztosított a *lupercusok* futásának, mert hatalmas tömegeket tudott befogadni,¹⁰⁶ amire szükség is lehetett, mert a *Lupercalia* olyan közösségi szellemet teremtett, amelyet semmilyen más római ünnep.¹⁰⁷ Kr.e. 44-ben is jelentős számú ember gyűlt össze, és Plutarchos beszámolója¹⁰⁸ alapján Antonius útja a tömegen keresztül vezetett Caesar elé. A nép szerepe a kialakult politikai játszmában nyilvánvalóan nem passzív, és messze túlmutat ezen a Plutarchos által hangsúlyossá tett mozzanaton, és a források alapján világosan körvonalazhatóvá válik.

A történetek vizsgálatához vegyük kiindulási pontnak Cicero második Philippicáját.¹⁰⁹ A szónok nem *in medias res* módon kezdi meg Antonius tetemre hívását, sőt meglepően hosszú bevezetést ír a *Lupercalia* tárgyalása elé. Az ünnep kapcsán sem Antoniusra irányítja először közvetlenül a figyelmet, hanem Caesar impozáns ruháját írja le. Figyelemre méltó, hogy Cicero – ő minden bizonnyal szemtanúja volt a jelenetnek – leírása szerint nem a bíbortoga, az aranytrón vagy a babérkoszorú váltotta ki a tömegben a királykoronázás gondolatát,¹¹⁰ hanem kizárólag a diadéma. Caesarra következetesen köztársasági címein keresztül hivatkozik, ezzel olyan képet festve róla, amely elkerüli az örökös *dictator* egyeduralmának hangsúlyozását, és inkább Antonius bűnösségét állítja a középpontba. Cicero arra is utal, hogy Antonius beszéddel kísérte a felajánlást. Ő nem árulja el mi hangzott ekkor el, de Cassius Dio¹¹¹ közöl egy elemet a beszédből, e szerint a diadémot a nép nevében ajánlja fel. Így tökéletesen érthető lesz Cicero hallgatása erről, hiszen ő tagadja, tagadnia kell, hogy a római nép bármilyen felhatalmazást

¹⁰⁶ Ziolkowski 1998-1999, 209. A Kr.e. 7. század második felében a Palatinus és a Capitolium közötti lakatlan mocsarat nyílt polgári térré alakították át, amelyből a Forum Romanum lett. Különösen kedvező volt a Lupercaliák ünneplésére, hiszen közel helyezkedett el a Lupercal barlanghoz, és egyben a gyorsan növekvő város központját is jelentette.

¹⁰⁷ Ziolkowski 1998-1999, 206. Figyelembe véve a már teljesen keresztény rómaiak makacs ragaszkodását hozzá, és az ünnep hosszan tartó életét, amely végig kísérte a római történelmet.

¹⁰⁸ Plutarchos: *Caesar* 61.

¹⁰⁹ Cicero: *Philippicák* II. 34. Marcus Antonius elleni Philippicái tökéletesre csiszolt politikai invektívák, amelyek közül a második szembetűnően hosszabb. Cicero a második Philippicát eleve nem klasszikus értelemben vett szónoki beszédnek szánta, hanem az összegyűjtött tényanyag alapján egy politikai pamfletet fogalmazott meg. (Maróti 1990, 290.)

¹¹⁰ Welwei 1967, 63.

¹¹¹ Cassius Dio: Római történelem XLIV. 11.

adott volna erre a *consul*nak. Feltételezhető, hogy nem Antonius egyéni ötletéről van szó, Caesar az, aki Antonius segítségével beemeli a *Lupercalián* a népet politikába. A *dictator* ráadásul nem elégedett meg ennyivel, valamennyi forrásunkban a nép visszajelzése a diadémra előrébb szerepel, mint az, hogy Caesar döntése mi lesz a fejdísz sorsáról, hovatovább több szerzőnél is egyfajta dialógus alakul ki a nép és a *consulok* között.¹¹² Bár a nép részvétele általában csak arra korlátozódhatott, hogy hangos reakciókkal kifejezzék véleményüket,¹¹³ itt hosszabb „párbeszéd” alakult ki a felajánlás-visszautasítás rituáléja közben. Robert Morstein-Marx szerint a késő köztársaságban a plebs valós hatalommal rendelkezett.¹¹⁴ Nem lehet véletlen, hogy a római tisztségviselők karrierjük hajnalán előszeretettel keresték a nép támogatását a magasabb pozíciókba való feljutáshoz,¹¹⁵ ahogy Caesar is igényelte a *plebs* pártfogását új szerepkörének kialakításakor. A városi tömeg rendelkeztek saját autonóm „világnézettel”, amely a megélt tapasztalataikra épült, azonban ezt csupán ritka és robbanásszerű alkalmak során alakították át politikai részvétellé.¹¹⁶ Caesar politikájának alapvető eleme volt népszerűségének fenttartása, hogy a *populus* támogatását is megszerezze hatalmi törekvéseihez, és ehhez rendkívüli ügyességgel használta fel a kor minden eszközét.¹¹⁷

Ezzel összefüggésben, észre kell vennünk, hogy amennyire, hangsúlyossá válik a nép szerepe, olyannyira nem látunk közvetlen reakciót a *senatoroktól*. Jelenlétük feltételezhető, hiszen Cicero úgy írja le az eseményeket, mint, aki közvetlen szemtanúként jelen volt, illetve Damaskénos¹¹⁸ több olyan előkelő személyt is megemlít, akik később az összeesküvés résztvevői voltak. Felmerül a kérdés, hogy miért maradnak háttérben a *senatorok* a forrásokban? A karneválok lényege, hogy időlegesen felforgatják a megszokott társadalmi rendet, és teret adnak az alárendelt csoportok vagy a köznép hangjának. A *Lupercalia* ilyen jellegű ünnep volt, amely során a szokványos politikai normák háttérbe szorultak, és míg a hierarchikus viszonyok felbomlásában a *senatus* tagjai ideiglenesen elvesztették *auctoritasukat* és *dignitasukat*, addig a nép számára ez a légkör státuszemelkedést eredményezett. Ez tette lehetővé Caesar számára, hogy olyan politikai teret hozzon létre, ahol a nép közvetlen módon

¹¹² Plutarchos: *Caesar* 61., Appianos: *Róma története* 2. 109., Nikolaos Damaskénos: *Augustus római császár életrajza* 70.)

¹¹³ Morstein-Marx 2013, 31.

¹¹⁴ Morstein-Marx 2013, 29-47. Cicero Rullus-féle földosztási javaslat feletti győzelméhez tartozó beszédekből, és azok politikai kontextusából vezette le tézisé.

¹¹⁵ Taylor 1942, 4.

¹¹⁶ Morstein-Marx 2013, 45.

¹¹⁷ Scullard 2010, 129. Caesar személyesen talán vallási szkeptikus volt, bár mindig tisztában volt a vallás politikai jelentőségével, és kész volt azt saját befolyásának növelésére használni bármilyen állami ünnepet. (Rawson 2008, 465.)

¹¹⁸ Nikolaos Damaskénos: *Augustus római császár életrajza* 70.

nyilváníthatta ki véleményét. A politikai ilyen nyílt és direkt beemelésé egy karnevál jellegű ünnepbe nagy hatású manőver, mivel a karneváli környezet a nép hangját felerősítette a *senatorokat* pedig csendben maradásra kényszerítette.

A diadéma felajánlásakor a nép cselekszik, akár helyeslésével elfogadja ezt, akár elutasítja, s ez a cselekvő szerep talán fontosabb is, mint hogy hogyan dönt Caesarnak adományozandó újabb kitüntetésről. Ugyanakkor a nép reakciója (legyen az taps vagy elutasítás) biztosan döntő szerepet játszott abban, hogy a gesztus hogyan interpretálódott a kortársak szemében. Cicero leírásában a nép reakciója egyértelműen elutasító volt, és egy erőteljes metonímiával („*feljajdul az egész Forum*”) írja le a történeteket. De hihetünk-e neki, hiszen szerint pontosan az történt, amire az érveléséhez és politikájához a legnagyobb szüksége van? Nem tudhatjuk. A többi forrás nem biztos, hogy megerősíti az egyetlen kortárs, Cicero állítását, hiszen ebben részletben egyértelműen mind őt követik. Ellenben ebben a kérdésben árulkodó lehet Cicero harmadik és negyedik philippicája¹¹⁹ közötti egyik különbség. A harmadik *Philippica* a *senatus* előtt, december 20-án elhangzott beszéd, amelyben az egyeduralkodó kérdése is megjelenik. Kimerítően tárgyalja a királyság témáját,¹²⁰ amelyben Antonius és Tarquinius Superbus összehasonlítása az előbbi kárára történik. A szónok egy teljes *caputot* szentel a *Lupercalia* eseményeinek, ezáltal Caesar egyeduralkodói törekvései is előtérbe kerülnek,¹²¹ bár a 44-es ünneppel ellentétben itt már nem a *dictator* áll a középpontban. A beszéd végéhez közeledve Cicero Antonius fenyegető zsarnokságáról (*dominatio*) értekezik, amely nemcsak kegyetlen és gögös, hanem egyben méltatlan és szégyenletes is.¹²² A negyedik beszéd, ellentétben a többi szónoklattal, nem a *senatus*, hanem a nép előtt hangzott el.¹²³ Ez tartalmilag a korábbi *senatusi* beszéd, a harmadik rövidebb összefoglalója, természetesen meghatározó különbségekkel.¹²⁴ Annak ellenére, hogy a *senatus* előtt milyen hangsúlyos a királyság és az ahhoz kapcsolt zsarnoki uralom képe, a negyedik beszédben a *contio*n mégsem jelenik meg egyik tényező sem, ahogy a *Lupercalia* sem. Ennek fő indítéka az lehet, hogy a *senatus* és a nép ellentétesen viszonyult Caesar működéséhez. Természetesen az ellentétes hozzáállás indikálja, hogy a *dictator* tetteire adott közvetett vagy közvetlen reakciók sem

¹¹⁹ Cicero: *Philippicák* III. 5; IV.

¹²⁰ Cicero: *Philippicák* III. 8–11.

¹²¹ Hegyi 2018, 62.

¹²² Cicero: *Philippica* III, 34.

¹²³ A *contio*k általános jellemzőiről lásd Mouritsen 2001, 38–62; Morstein-Marx 2004, 7–10, különösen a 4. *Philippica* kapcsán. A *Philippicák* történelmi háttéréhez lásd Syme 1939, 97–175; Manuwald 2007, 9–31.

¹²⁴ Hegyi 2018, 62. Cicero a *senatus* ülése után a nép elé lép, hogy tájékoztassa őket az ott elhangzottakról. Fontos hangsúlyozni, hogy Cicero *contio*k keretében szólal meg, tehát nem egy törvény elfogadására vagy elvetésére, illetve valaki megválasztására kívánja rávenni a népet, hanem tájékoztatási céllal beszél.

megegyezők, mi több szembenállók. Tehát, ha Cicero azt állítja a *senatus* előtt, hogy a nép elítélte Caesar cselekedeteit, könnyen elképzelhető, hogy ez nem a közönség valódi reakcióját tükrözi, hanem sokkal inkább egy sértett *senator* frusztrációját. Továbbá nem lehet figyelmen kívül hagyni Cicero fáradhatatlan törekvését arra vonatkozóan, hogy megörökítse a *res publica* által képviselt egységet, amelyet saját politikai szemlélete szerint ideálisnak tartott.¹²⁵ Amennyiben a nép valóban egyetértett volna a *senatus* álláspontjával, logikusnak tűnik, hogy ezt a harmóniát a *contiók*on is kifejezték volna. Cicero óvatossága látványos: miközben bátran uszítja a népet a beszédek idejére már népszerűtlenné vált Antonius ellen, és felületesen párbeszédbe lép a tömeggel, körültekintően kerüli Caesar emlékének nyílt támadását, mivel az túl erős kihívást jelentene az általa kínált alternatívával, a régi köztársaság illúziójával szemben.¹²⁶

Bár Antonius tettei és a *Lupercalia* eseményei a zsarnokság nyilvánvaló jeleiként mutatkoznak meg Cicero érvelésében, a beszédek célja túlmutat a múlt eseményeinek pusztá bemutatásán. Cicero a régi köztársasági értékekbe görcsösen kapaszkodva próbál a monarchikus irányítás ellen agitálni, egy olyan korban, amelyben a *res publica* tagadhatatlanul egy új irányítási forma felé sodródott. A Kr.e. 44-es *Lupercalia* a karneváli jelleg összetett társadalmi és politikai lehetőségeinek példája. Az ünnep során Caesar megkoronázásának szimbolikus aktusa, a közösség reakciói, valamint a politikai vezetők cselekedetei egyaránt azt mutatják, hogy az ünnep a karnevál azon jellegzetességeit hordozta, amelyeket a társadalomról, a hatalomról és az ellenállásról szóló érvelések megtestesítettek. A *Lupercalia* tehát nemcsak a hierarchikus viszonyok átmeneti felfüggesztését tette lehetővé, hanem a politikai rend újragondolását is. Ebben az értelemben az ünnep túlmutatott önmagán, és közvetlenül hozzájárult annak a légkörnek a megteremtéséhez, amelyben Caesart egy hónap múlva – a népnek a politikába való bevonásától rettegő¹²⁷ – ellenfelei meggyilkolják.

¹²⁵ Hegyi 2018, 61.

¹²⁶ Hegyi 2018, 64.

¹²⁷ Baldson 1958, 87-88. A *Lupercalia* jelenetsora korrelál Baldson tézisével, ami szerint Cicero nem tett különbséget Caesar Rómába való visszatérése előtti és utáni politikai megnyilvánulásai között. Úgy véli, Caesar halálának oka nem személyének zsarnokivá válása volt. Ehelyett azt állítja, hogy Caesar politikai kommunikációjában felismerhetők demagóg elemek, amelyek egy olyan politikai stratégiájára utalnak, aki tudatosan támaszkodott a nép támogatására.

V. Bibliográfia

V.1. Forrásjegyzék

- Appianos: A római polgárháborúk 2. Ford. Hahn István. Appianos: *Róma története*. Budapest, 2008.
- Cassius Dio: Roman History IV. Ford. Earnest Cary – Herbert B. Foster. Cambridge 1916.
- Cicero: A második Philippica Marcus Antonius ellen. Ford. Maróti Egon. In: Cicero: *Philippicák Marcus Antonius ellen*. Budapest, 1990.
- Cicero: A harmadik Philippica Marcus Antonius ellen. Ford. Maróti Egon. In: Cicero: *Philippicák Marcus Antonius ellen*. Budapest, 1990.
- Cicero: A negyedik Philippica Marcus Antonius ellen. Ford. Maróti Egon. In: Cicero: *Philippicák Marcus Antonius ellen*. Budapest, 1990.
- Cicero: A tizenharmadik Philippica Marcus Antonius ellen. Ford. Maróti Egon. In: *Cicero: Philippicák Marcus Antonius ellen*. Budapest, 1990.
- Cicero: Barátaihoz írott leveleket VII. 31. Ford. Nótári Tamás. In: *Marcus Tullius Cicero összes levelei*. Szeged, 2021.
- Cicero: Marcus Caelius Rufus érdekében. Ford. Nótári Tamás. In: *Marcus Tullius Cicero összes beszédei*. Szeged, 2021.
- Cicero: Marcus Claudius Marcellus érdekében. Ford. Nótári Tamás. In: *Marcus Tullius Cicero összes beszédei*. Szeged, 2021.
- C. Velleius Paterculus: *Róma történetéről írt két könyve (latinul és magyarul)*. Ford. Szölgyémy Ferencz. Budapest, 1896.
- Gaius Suetonius Tranquillus: Az isteni Iulius. Ford. Kis Ferencné. In: G. Suetonius Tranquillus: *A caesarok élete*. Budapest, 1975.
- Marcus Fabius Quintilianus: Retorikai szóalakzatok elvétellel. Ford. Adamik Tamás–Csehy Zoltán–Gonda Attila et al. In: M. F. Quintilianus: *Szónoklattan*. Pozsony, 2008.
- Nikolaos Damaskénos: *The Life of Augustus and the Autobiography*. Ford. Mark Toher. Cambridge, 2017.
- Plutarchos: Caesar. Ford. Máthé Elek. In: Plutarchos: *Párhuzamos életrajzok I*. Budapest 2001.
- Plutarchos: Romulus. Ford. Máthé Elek. In: Plutarchos: *Párhuzamos életrajzok I*. Budapest 2001.

- Plutarchos: Romulus. Ford. Máthé Elek. In: Plutarchos: *Párhuzamos életrajzok II.* Budapest 2001.
- Publius Ovidius Naso: *Római naptár: Fasti.* Ford. Gaál László. Budapest, 1986.

V.2. Irodalomjegyzék

- Alföldi, A. 1953. *Studien über Caesars Monarchie*, Lund.
- Bahtyin, M. 1982. *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája.* Ford. Könczöl Csaba. Budapest (eredetileg: Tvorcsesztvo Franszua Rable i narodnaja kultura szredtiyevkovja i renesszansza Moszkva, 1965).
- Balázs, Gy. 1972. *Clementia Caesaris: Tanulmány az i.e. I. század politikai ideológiájához.* Budapest.
- Balsdon, J. P. V. D. 1958. „The Ides of March: Some New Problem”: *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 7, 80–94.
- Brandt, J. R. 2009. „Blood, boundaries, and purification. On the creation of identities between memory and oblivion in ancient Rome”: Alroth, B. – Scheffer, C. (szerk.) *Attitudes towards the Past in Antiquity. Creating Identities.* Stockholm. 201–217
- Carson, R.A.G. 1957. „Caesar and the Monarchy”: *Greece & Rome* 4, 46–53.
- Collins, J. H. 1955. „Caesar and the Corruption of Power”: *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 4, 445–465.
- Deutsch, E. M. 1928. „I am Caesar, Not Rex”: *Classical Philology* 23, 394–398.
- Dolansky, F. 2011. „Honouring the Family Dead on the Parentalia: Ceremony, Spectacle and Memory”: *Classical Association of Canada* 65, 125–157.
- Ehrenberg, V. 1964. „Caesar's Final Aims”: *Harvard Studies in Classical Philology* 68, 149–161.
- Gardner, J. F. 2009. „The Dictator”: Griffin, M. (szerk.) 2009. *A Companion to Julius Caesar.* Oxford. 57–72.
- Gelzer M. 1968. *Caesar, Politician and Statesman.* Oxford.
- Guarisco, D. 2015. „Augustus, the Lupercalia and the Roman identity.” *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 55, 223–228.
- Hoffmann, Zs. 2003. „Divus Iulius. Adalékok a Caesar mítoszhoz”: *Aetas* 18, 12–23.
- Hegyi, W. Gy. 2013. „Róma határai: a Lupercalia”: *Ókor* 12, 60–66.
- Hegyi, W. Gy. 2018. „Az értelmezés hatalma. Politika és manipuláció Cicero 4. Philippicájában”: *Ókor* 17, 58–66.

- Holleman, A. W. J. 1973., „An Enigmatic Function of the Flamen Dialis (Ovid, Fast., 2.282) and the Augustan Reform”: *Numen* 20, 222–228.
- Hornblower, S. – Antony Spawforth, A. (szerk.) 1999. *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford.
- Horsfall, H. 1974. „The Ides of March: Some New Problems”: *Cambridge University Press on behalf of The Classical Association*. 21, 191–199.
- Kinser, S. C. 2020. „Carnival and Politics: Community Matters” *Journal of Festive Studies* 2, 41–76.
- Lintott, A. 2009. „The Assassination”: Griffin, M. (szerk.) 2009. *A Companion to Julius Caesar*. Oxford. 72–83.
- Maróti, E. (szerk.) 1990. *Philippicák Marcus Antonius ellen*. Budapest.
- Manuwald, G. 2007. *Cicero, Philippics 3–9*. Berlin – New York.
- McDonald, A. H. 1976. „Caesar's Ruler Cult?”: *The Classical Review* 26, 222–225.
- Mclynn, N. 2008. „Crying Wolf. The Pope and the Lupercalia”: *Journal of Roman Studies* 98, 161–175.
- Michels, A. K. 1953. „The Topography and Interpretation of the Lupercalia”: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 84, 35–59.
- Mommsen, T. 1889. *The History of the Roman Republic*. New York.
- Morstein-Marx, R. 2004. *Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic*. Cambridge.
- Morstein-Marx R. 2013. „Cultural Hegemony’ and the Communicative Power of the Roman Elite”: Steel C. – Bloom H. (szerk.): *Community & Communication, Oratory & Politics in Republican Rome*. Oxford, 29–47.
- Morstein-Marx R. 2021. *Julius Caesar and the Roman People*. Cambridge.
- Mouritsen, H. 2001. *Plebs and Politics in Late Republican Rome*. Cambridge.
- North, J. A. 2008. „Caesar at the Lupercalia”: *The Journal of Roman Studies* 98, 144–160.
- Óbis H. 2021. „Jövőkép és napi politika Cicero Kr.e. 45-44-es leveleiben.”: Havas L. – Óbis H. (ford.): *Marcus Tullius Cicero Levelek Kr.e. 44-45*. Budapest, 13–24.
- Ramsey, J. T. 2003. *Cicero Philippics I-II*. Cambridge: Cambridge.
- Rasmussen, A. H. – Rasmussen S. W. (szerk.) 2008. *Rituals, Resources and Identity in the Ancient Graeco-Roman World*. Rome.

- Rawson, E. 1975. „Caesar’s Herigate: Hellenistic Kings and Their Roman Equals”: *The Journal of Roman Studies* 65, 148–159.
- Rawson, E. 2008. „The Dictatorship”: Crook, J. A. – Linott, A. – Rawson, E. (szerk.) *The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C.* Cambridge, 438–468.
- Rung Á. 2020. „Miért meztelenek a Lupercusok? A Fasti és Ovidius mint nagyon is római szerző”: Krupp J. (szerk.): *Világok között, Tanulmányok Ovidius életművéről*, Budapest, 107–129.
- Tatum, W. J. 2006. „The Final Crisis (69-44)”: Rosenstein, N. – Morstein-Marx, R. (szerk.) *A Companion to the Roman Republic*. Oxford. 190–213.
- Scullard, H.H. 1981. *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*. London
- Scullard, H.H. 2010. *From the Gracchi to Nero. A history of Rome from. 133 B.C. to A.D. 68*. London – New York
- Syme, R. 1939. *The Roman Revolution*. Oxford.
- Taylor, L. R. 1942. „Caesar and the Roman Nobility”: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 73. 1–24.
- Taylor, L. R. 1975. *The Divinity of the Roman Emperor*. Philadelphia.
- Timonen A. 1993. „Emperor's »ars recusandi« in Biographical Narrative”: *Acta Philologica Fennica* 27, Helsingfors. 133 – 148.
- Toher, M. 2003. „Julius Caesar and Octavian in Nicolaus”: Cairns, F. – Fantham, E. (szerk.): *Caesar Against Liberty? Perspectives on his Autocracy*, Cambridge, 132–156.
- Turner, V. 2002. *A rituális folymat. Struktúra és antistruktúra*. Ford. Orosz István. Budapest. (eredetileg: *The Ritual Process* Rochester – New York 1969).
- Utcsenko, Sz. L. 1983. *Julius Caesar*. Ford. Gödény Endre. Budapest (eredetileg: юлний цезарь издательство „мысль” Moszkva, 1976).
- Van Gennep, A. 2007. *Átmeneti rítusok*. Ford. Vargyas Zoltán. Budapest. (eredetileg: *Les rites de passage* Paris, 1909).
- Vukovic, K. *Wolves of Rome. The Lupercalia from Roman and Comparative Perspectives*. Oldenburg. 2023.
- Weinstock, S. 1971. *Divus Julius*. Oxford.
- Welwei, K-W. 1967. „Das Angebot des Diadems an Caesar und das Luperkalienproblem” *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 16, 44–69.
- Wiseman, T. P. 1995. „The God of the Lupercal”: *Journal of Roman Studies* 85, 1–24.

- Yavetz, Z. 1971. „Caesar, Caesarism, and the Historians”: *Journal of Contemporary History* 6, 184–201.
- Zeev, M. P. B. 1996. „When was the title «Dictator perpetuus» given to Caesar”: *L'Antiquité Classique* 65. 251–253.
- Ziolkowski A. 1998-1999. „Ritual Cleaning-up of the City: From the Lupercalia to the Argei”: *Ancient Society* 29, 191–218.